

Mgr. Jan Křivan

V letech 2001–2007 vystudoval magisterské studium českého jazyka a literatury a lingvistiky a fonetiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 2007 studuje doktorské studium obecné lingvistiky tamtéž. Od roku 2011 je zaměstnán jako asistent na Ústavu obecné lingvistiky FF UK v Praze.

Ve své odborné činnosti se zaměřuje na lingvistickou typologii, morfosyntax, sémantiku a jazykovědnou bohemistiku. V současnosti se zabývá jazykovým vyjadřováním posesivity, sémantikou relačních adjektiv a možnostmi gramatické kategorizace založené na mezijazykovém srovnávání. Vedle toho se účastní empirického výzkumu češtiny, v němž se zaměřuje na mluvu reemigrantů z Ukrajiny.

Nejvýznamnější publikace:

Křivan, J. (2012): Komparativ v korpusu: explanace morfematické struktury českého stupňování na základě frekvence tvarů. *Slovo a slovesnost*, 73(1), s. 13–45.

Novák, P. (2010): *Lingvistika a jazyková realita: výběr z díla*. (Jan Křivan, Jiří Januška, Jan Chromý, eds.). Praha: Akropolis.

Co podle vás je nebo by mělo být cílem a náplní (popř. cíli a náplněmi) lingvistiky, resp. lingvistických věd? A jaké poznatky o jazyce považujete za relevantní, smysluplné, opodstatňující existenci lingvistiky jako vědní disciplíny?

Náplní lingvistiky je jazyk a vše, co s ním souvisí. Lingvistické vědy by z hlediska cílů a náplně neměly být nijak dále omezovány. Relevantní jsou všechny poznatky, které pomáhají pochopit, proč jazyk vypadá tak, jak vypadá. Důležitá je různorodost jazykového zkoumání. Různé lingvistické obory se mohou vzájemně korigovat, doplňovat a přispívat k poznání jazyka jako celku.

Již dlouho se zdůrazňuje interdisciplinarizace lingvistiky. Co to podle vás znamená pro lingvistiku a pro další, spřízněné vědy? Můžeme dnes vlastně ještě mluvit o lingvistice jako o určité svébytné disciplíně?

Interdisciplinarizace je jistě důležitá, je však třeba mít na paměti, že nové obory využívají i po své fúzi poznatků původních oborů, jak lingvistiky, tak spřízněných věd. Mezi vědci působícími v rámci interdisciplinárních oborů jsou pak zřejmě rozdíly – např. k psycholingvistickým tématům často přistupuje jinak psycholog než lingvista, důležitá je jejich spolupráce. Ačkoliv se interdisciplíny vyvíjejí a mají už leckdy i vlastní metodologii, nepřeceňo-

val bych jejich zastupitelnost za původní obory. Mají však pro ně zřejmý význam: kromě svého rozvoje každý interdisciplinární obor přispívá k vývoji poznatků v oborech, z nichž vznikl. Lingvistika je z mého pohledu svébytná, nikoliv však izolovaná disciplína.

Jak byste (z hlediska jejího předmětu a metody) pojmenoval(a) a popsal(a) oblast věd o jazyce, které se věnujete? A proč se věnujete právě jí – co vám na ní přijde tak zajímavé a zásadní, resp. proč se domníváte, že právě tento přístup k problematice lidského jazyka je nejvhodnější?

Širokou teoretickou oblast svého zájmu bych pojmenoval jako funkcionalistickou komparativní lingvistiku (funkční typologii Greenbergova typu). Předmětem mého zkoumání je v první řadě jazyk mateřský (čeština) a následně jeho srovnávání s dalšími jazyky: areálově blízkými, genealogicky příbuznými i ostatními jazyky světa. Tento přístup považuji za myšlenkově osvěžující, umožňuje mi jednak nacházet nové souvislosti mezi jazyky, jednak odhaluje vlastnosti gramatických i lexikálních kategorií, které by jinak zůstaly skryty. Nedokážu posoudit, jestli je to přístup nejvhodnější, určitě je však jedním z přístupů, který dokáže obohatit lingvistiku o nové poznatky a úhly pohledu. Zejména přispívá do celkové mozaiky vědění o jazyce a jazycích tím, že ukazuje variabilitu mezi jazyky (co všechno je v jazycích možné), a zároveň hledá uvnitř i vně jazyka principy, které se snaží variabilitu i její meze vysvětlovat.

Jaká je podle vás při zkoumání jazyka role na jedné straně experimentálních poznatků a na druhé straně formalismu a formálních systémů? Co může každá z těchto složek lingvistických přístupů našemu poznání přinést a kde jsou naopak její meze?

Jak vyplývá i z mých dalších odpovědí, nepovažuji tyto role za neslučitelné. Jejich vztah však může být různý: 1. Na základě jednoduchých hypotéz a provedených experimentů je možné dojít k poznatkům, které pak lze utřídit a formalizovat do systémů. 2. Experimentální poznatky mohou verifikovat platnost hypotéz formálních systémů. 3. Experimentální poznatky se mohou míjet s poznatky formálních systémů. První dva případy jsou doklady plodné spolupráce obou rolí. Třetí případ je dokladem komplementarity. Experimentální poznatky totiž mohou poskytovat poznatky na jiné úrovni než formalistické hypotézy. Například vyvinuté formalismy univerzální gramatiky (tj. kognitivní kód) nejsou přímo testovatelné neurolingvistickými či psycholingvistickými experimenty. Tyto experimenty je možné využívat jen pro testování samotných limitů univerzální gramatiky, tedy toho, co je ještě kognitivně možné.¹ Tento třetí případ ukazuje meze jak první, tak druhé složky.

¹ Haspelmath, M. (2004): Does linguistic explanation presuppose linguistic description? *Studies in Language*, 28(3), s. 554–579.

Jak je to podle vašeho názoru s aplikovatelností lingvistických poznatků a jaký je v současnosti vztah teoretické a aplikované lingvistiky? O co by lingvistika měla podle vašeho názoru v současné době usilovat ve vztahu k jejímu dopadu na praktický život?

Lingvistika prospívá společnosti (je aplikována) v mnoha různých ohledech. Její dopad na praktický život je však většinou nepřímý. Jen některé obory a přístupy lze považovat za zcela aplikované (např. automatizace překladů, provádění jazykového plánování na úrovni institucí, způsoby jazykové výuky azylantů), většinou je vliv nepřímý (např. skrze dlouhodobý vývoj grammatografie a lexikografie, studium otázek osvojování prvního i druhého jazyka, precizování pojmů a vyjadřování, studium jazykového kontaktu). Lingvisté však mají např. silný dopad na praktický život v oblastech světa, kde dokumentují malé a ohrožené jazyky, umožňují lidem vůbec poprvé vidět jejich jazyk v psané podobě, vytvářejí první slovníky. Hranice mezi teoretickou a aplikovanou lingvistikou je podle mě obecně velmi rozostřená. Dokážu si představit, že lingvisté by v českých podmínkách mohli více usilovat o rozvoj jazykové výuky, např. na základě poznatků počítačové a korpusové lingvistiky lze vytvářet e-learningové aplikace, které automatizovaně pomáhají s osvojováním lexikonu i gramatiky.

Pozornost lingvistů a spřízněných vědců již dlouhou dobu přitahují jazykové univerzálie. Představy o nich se však velmi různí. Existují podle vás nějaké jazykové univerzálie? Jakého jsou charakteru? Nakolik je vůbec možné mluvit o univerzalismu ve vědě o jazyce?

Považuji se za zastánce univerzálií, které se obvykle označují jako statistické, jde o tendence pozorovatelné napříč jazyky. Většina postulovaných absolutních univerzálií, tedy takových, které jsou platné za všech okolností pro všechny jazyky, byla v minulosti vyvrácena. Univerzálie absolutní mají zřejmé nevýhody: buď jsou příliš obecné a o jazyce toho příliš nevyovídají, nebo se jedná o hypotézy o faktech, které jsou ze své podstaty nevyvrátitelné. Oproti tomu mezijazykové statistické tendence si nenárokuje platnost vždy a všude, avšak umožňují s vysokou pravděpodobností predikovat vývoj jazykových struktur v jednotlivých jazycích. Odchylky od těchto statistických tendencí navíc často nejsou jen arbitrárními výjimkami, ale mohou být vysvětleny dalšími tendencemi nebo specifickými externími faktory (např. jazykovým kontaktem). Například v jazycích světa lze pozorovat, že plurálové tvary substantiv bývají morfonologicky delší než tvary singulárové (např. anglické *cat* – *cat-s*; i v češtině platí, že plurál je stejně dlouhý či delší než singulár). Tuto tendenci lze vysvětlit častějším používáním singulárových tvarů napříč jazyky. V jazyce se však může vyvinout pro určité lexémy vztah opačný: velšské *plu* ‚pírka, peří‘; *plu-en* ‚pírko‘ (i v češtině existují kolektiva, ovšem netvoří se z nich morfologická singulativa).

Tuto konkrétní výjimku lze vysvětlit tím, že pro určité typy slov je naopak obvyklejší užití plurálové.

Tradičním problémem je vliv jazyka na myšlení, tzv. jazyková relativita. V této oblasti však existují silné kontroverze. Jak se vy sami díváte na tyto otázky a nakolik je vlastně řešení těchto otázek důležité pro lingvistiku, respektive pro váš vlastní výzkum?

Otázka jazykové relativity patří do oblasti poznání, kterou lze prozkoumávat jen nepřímou, zprostředkovanou a které se sám přímo nevěnuji. Přidržel bych se zde Slobinova² dělení na myšlení, které je nutné k mluvení (tzv. *thinking for speaking*), a na myšlení ve své obecnosti. Na jedné straně souhlasím s tím, že některé jazykové kategorie (např. vidovost) determinují to, jak nevědomě jako uživatel češtiny přemýšlím, když chci něco vyjádřit; na druhé straně neexistence vidovosti v jazyce nemusí determinovat obecnou schopnost vnímat dokonavý a nedokonavý děj. Takové hypotézy mohou být ověřovány experimentálně. Provázanost myšlení pro mluvení a jazyka byla nejzřetelněji ukázána na osvojování prvního jazyka; pro obecné myšlení a jeho vztah k jazyku však nejsou výsledky jednoznačné. Existují domény, v nichž lze pozorovat korelace mezi myšlením a určitým jazykem (prostorová reference³), a domény, které jsou na jazyku nezávislé (způsob lexikalizace pohybu na slovese⁴). Pro můj vlastní výzkum není důležité samo řešení těchto otázek, ale nezbytné je vědomí, že tyto otázky existují a že je možné na ně nahlížet v různých oblastech jak kladně, tak záporně odpovědi.

Co osobně hodnotíte jako největší výdobytky světové lingvistiky za posledních dvacet let? Co naopak vnímáte jako problémy, jejichž řešení nebo alespoň pochopení se nedaří?

Za největší výdobytky považuji z hlediska svých zájmů o jazykovou typologii vydání *Světového atlasu jazykových struktur*⁵ a rozvoj systematické dokumentace vymírajících jazyků (především projekt DoBeS), dále pak mohutný vývoj interdisciplín, které umožňují nahlížet na jazyk z odlišných úhlů pohledu, a obohacovat tak lingvistický výzkum. Za velmi důležitý po-

² Slobin, D. I. (1996): From “thought and language” to “thinking for speaking”. In: J. J. Gumperz – S. C. Levinson (eds.), *Rethinking Linguistic Relativity*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 70–96.

³ Pederson, E. – Danziger, E. – Wilkins, D. – Levinson, S. – Kita, S. – Senft, G. (1998): Semantic typology and spatial conceptualization. *Language*, 74(3), s. 557–589.

⁴ Papafragou, A. – Masery, C. – Gleitman, L. (2002): Shake, rattle, “n” roll: the representation of motion in language and cognition. *Cognition*, 84, s. 189–219.

⁵ Haspelmath, M. – Dryer, M. S. – Gil, D. – Comrie, B. (eds.) (2005): *The World Atlas of Language Structures*. Oxford: Oxford University Press. [Zpřístupněno online: (2008). *The World Atlas of Language Structures Online*. München: Max Planck Digital Library. <<http://wals.info>>.]

sun z hlediska přístupu k informacím považují přesun vědomostí z často špatně dostupných publikací na internet (s tím souvisí nejen dostupnost psaných publikací, ale i zveřejňování různých korpusů a databází, nejnověji viz např. databázi jazyků a odborné literatury o jazycích *Glottolog*⁶). Jako největší problém vnímám nadbytečnou soupeřivost mezi různými skupinami lingvistů. Každý jazykovědec by si měl být vědom, že odlišný pohled na jazyk může jeho vlastní přístup doplňovat, nebo se s ním dokonce může vhodně propojovat.

Shledáváte v poslední době, že se ve zkoumání jazyka prosazují nějaké nastupující trendy?

Mohu hovořit jen o trendech v jazykové typologii. Na tomto poli lze pozorovat již několik let postupný posun od jazykového univerzalizmu k jazykovému partikularismu, tedy posun od zájmu o univerzální jazykové kategorie (který ve druhé polovině dvacátého století vyrostl z generativní gramatiky) k zájmu o kategorie jednotlivých jazyků (který je zase typický pro jazykový strukturalismus).⁷ V těsném vztahu s jazykovou dokumentací je v centru metodologické pozornosti úsilí zajistit pro každý jazyk takový popis, který bude mít maximálně zajištěnou pozorovací adekvátnost (bude co nejméně zatížen zvoleným teoretickým přístupem). Komparativní typologický výzkum pak z takových fenomenologických deskripcí jazyků světa čerpá pomocí vlastní metodologie relevantní empirické informace (například pro výzkum statistických univerzálií, jak jsem o tom psal výše), aniž by do těchto deskripcí zpětně promítal své koncepty. Zatím sice nelze říci, že univerzalizmus v typologii je minulostí,⁸ ale odklon se projevuje i dalšími způsoby, například novým pojetím typologie jako vědy, která se místo hledání univerzálních tendencí spíše snaží vysvětlovat geografické rozmístění určitých jazykových struktur.⁹

Co podle vás přinesl lingvistice výzkum malých a izolovaných jazyků?

Obecně zaměřené lingvistice a jazykové typologii výzkum malých jazyků přinesl především poznání, že jazyková diverzita je veliká, a přitom v rámci této rozmanitosti lze nacházet společné znaky v dřívějším výzkumu nereflektované. Například se ukázalo, že některé zkoumané vlastnosti dlouho-

⁶ Nordhoff, S. – Hammarström, H. – Haspelmath, M. (2012): *Glottolog/Langdoc*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. Dostupné online: <<http://glottolog.org>>.

⁷ Haspelmath, M. (2010): Comparative concepts and descriptive categories in cross-linguistic studies. *Language*, 86, s. 663–687.

⁸ Croft, W. (2001): *Radical Construction Grammar: Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford: Oxford University Press.

⁹ Bickel, B. (2007): Typology in the 21st century: major current developments. *Linguistic Typology*, 11, s. 239–251.

době známých evropských jazyků jsou omezeny zcela na tyto jazyky. Určité jazykové univerzálie tak musely být přehodnoceny. Komparativní výzkum založený i na popisech „malých“ jazyků vybízí ke konstruování teorií, které rovnocenně zohledňují jazykové uspořádání v těchto jazycích s uspořádáním v jazycích „velkých“. Vedle toho je však třeba zdůraznit i všeobecně kulturní, sociální a antropologický význam tohoto výzkumu. Malé jazyky nejsou jenom objektem výzkumu, ale také součástí identity jejich mluvčích.

Je podle vás něco, v čem může být čeština jako materiál přínosná pro lingvistiku jako takovou?

Každý jazyk může být pro lingvistiku přínosný. Záleží pouze na tom, jak je uchopen. Čeština poskytuje nepřeborné množství materiálu, s nímž lze efektivně pracovat.

Jaký způsob získávání jazykových dat preferujete? Existuje nějaký, který z určitých důvodů nevyužíváte? Pokud ano, tak proč?

Osobně preferuji data autentická: z jazykových korpusů, z reálné komunikace, z literatury i z internetu. Nezříkám se dotazníků ani konzultací a ověřování vlastní introspekce. Nevyužívám však dosud experimentálních metod; při vědomí, jak náročné je provést výzkum nezátížený nežádoucími jevy.